

jaul. Ezek a támadások igyekeztek bizonyítani Buharin nem marxista voltát, és csak mellesleg tértek ki a szocializmus fejlesztésének Buharin által képviselt stratégiai elképzeléseire, amelyek lényegesen különböztek Sztálin és csoportja nézeteitől. Ez érthető is, hisz Buharin irányvonala sokkal közelebb állt Lenin nézeteihez, amelyek részben már a gyakorlatban kezdtek megvalósulni a Szovjetunió gazdasági és társadalmi életében. A szerző nagy hozzáértését könyvének még két fejezete igazolja. Az a két fejezet, amelyben Buharinak az ország fejlesztésére vonatkozó nézeteit és részben gyakorlati törekvéseit (amíg erre lehetősége volt) számba veszi és elemzi (161–234. o.).

S. F. Cohen munkájának legfőbb érdeme tehát, hogy történelmi képbe illesztette, vagyis az akkori körülmények alakulásába és sodrásába helyezte Buharin törekvéseit és nézeteit, valamint ezek alakulását, fejlődését és Buharin politikai küzdelmét, sőt kényszerű magatartásváltozásait az akkori belpolitikai erőviszonyok hatására.

Mindezért joggal írhatta Vjekoslav Mikecin 1980-ban (Buharinról és „A történelmi materializmus elmélete”-ről című bevezető tanulmányában, a már említett szerbhorvát nyelvű Buharin-kötetben, VIII–IX. oldal): „Első helyen említjük meg Stephen F. Cohen amerikai kutató *Bukharin and the Bolshevik Revolution* művét, amelyet 1973-ban jelentetett meg New York-ban..., s amely kimerítő és alapos elemzése, valamint az igénybe vett dokumentáció (»források«) bősége alapján egyedülálló munkát képvisel. Kiemeljük ezt azért is, mert kifejezetten paradigmaticus: híven

és példásan tükrözi a Buharinról szóló újabb keletű munkák szellemét. Cohen monográfiája mindeddig a legkimerítőbben és legteljesebben mutatja be Buharin életét, koncepcióit és szerepét a Szovjetunióban és általában a kommunista mozgalomban. Azon igyekezetében, hogy Buharinról »tárgyilagos« értékelést nyújtson, Cohen felfedi és lerombolja a Buharint elmarasztaló, hazug állításokra épített sztálini hagyatékot, s így előttünk kimagaslik Nyikoláj Ivanovics hatalmas, de egyben tragikus alakja. Cohen alapvető tézise az, hogy Buharin politikai és a szocializmusra vonatkozó elképzelései ma is időszerűek, valamint az, hogy azok Sztálin nézeteivel és a Szovjetunióban megvalósított szocialista építéssel szembeni valóságos alternatívák voltak.”

Ma, amikor Buharin és életműve a saját hazájában sem szellemi csempészáru már, és világszerte Buharinnal foglalkozni nem jelenti a Breznyev-féle konzervatívizmussal való közvetett szembeeségülést, S. F. Cohen kötete továbbra is értékes és időszerű olvasmány. Ez a könyv ugyanis a napipolitika mellékközejeitől mentesen, elmélyülten, de egyben közérthetően fényt derít a Szovjetunió fejlődésének egy olyan választójára, amikor megadatott, de senki sem élt a lehetőséggel, hogy a belső fejlődés ne a Sztálin diktálta úton haladjon. Másrészt a XX. század 80-as éveinek a második felében beigazolódott, hogy Nyikoláj Ivanovics Buharin életműve nélkülözhetetlen adalék a szocializmus megújodási törekvéseihez.

REHÁK László

EGY NEGYEDSZÁZAD KÖNYVÉSZETE

Csáky S. Piroska: Vajdasági magyar könyvek 1918–1941. Forum, Újvidék, 1988

Vigasztalóan szép és teljes kiadvány Csáky S. Piroska könyvészetünk múltjával foglalkozó legújabb kötete, a *Vajda-*

sági magyar könyvek 1918–1941 című munkája. Vigasztalóan szép, mert esendő jellegében sem becsüli le az egyéb-

ként mind ez ideig jószerével csak legyintésre méltott két háború közötti kisebbségi életünk szellemi értékeit, hanem tudósi elhivatottsággal a gyámoltalan múltunkban tényeket keres, túl mindennemű érték meghatározáson, és túl mindennemű minősítési szándékon. A szerzőt a könyv kisebbségi sorsa érdekli, tapintható történetiségében, s őrizhető, átmenthető kulturális tárgyiasultságában. „A témaválasztásban – írja a szerző a könyv bevezetőjében – a hungaricumgyűjtés szükségességének felismerése játszott döntő szerepet.” Csáky S. Piroska tudja, hogy a könyv nemcsak egyéni, de – ha szerepét teljes elhivatottsággal képes vállalni – mindenekelőtt a közösségi sorshelyzetek történelmi folyamatairól és folyamatosságáról hoz hírt, s híradásának meghallója legjobb esetben a mindenkori utókor. S ha tudjuk azt, hogy „a hungaricumok olyan dokumentumok, amelyek Magyarország történelme, a magyar irodalom, tudomány, művészet, gazdasági élet, műszaki fejlettség köréből a magyar nép és kultúrája kutatását és megismerését szolgálják”, akkor világos, mekkora jelentősége van a hungaricumok számbavételének a kisebbségi kultúrák esetében. A hungaricumok teljes értékű könyvészeti bemutatása magával hozza a korabeli kulturális és szellemi élet lehető legteljesebb bemutatását. S ha perelni kell a múltat elvitatni kész idővel, szolgáltassanak a perhez érveket a számvetések! A bibliográfus és könyvészeti kutató munkájának ilyen értelemben első lépése: „begyűjteni a Vajdaságban magyar nyelven kiadott könyvek adatait, rendszerezni, kiértékelni őket”. Mind ezt – jelenlegi ön- és múltismeretünk szintjén – akár alapozásnak is tekinthetjük. Mindazonáltal „ahhoz, hogy teljes képet kapjunk egy nép kultúrájáról egy adott korszakban, ismernünk kell a kor teljes könyvprodukciónak: a tárgykönyveket, funkcionális könyveket és szépirodalmi alkotásokat egyaránt, annál is inkább, mert a szépirodalmi művek gyakran határt képeznek az irodalom és

a funkcionális könyv között”. Nem irodalmi, nem esztétikai értékek számbavételére készül a tudósi szándék, feladata sokkal összetettebb: a teljesség igényével számba venni az esetleg értékhordozó, de mindenképpen a tényismeretet gazdagító kiadványokat.

Látszólag „egyszerű”, számszerűen elvégezhető feladat a vállalkozás bibliográfiai része. Két és egynegyed évtized 433 könyvének és kiadványának felkutatása és megbízhatóan pontos leírása. Útmutatóul szolgálnak a korabeli újságok, lapok és folyóiratok kritikai és hirdetési rovatai, valamint a könyvesboltok esetlegesen megőrzött, nyomtatott katalógusai. A mostoha körülményekről árulkodik, hogy még az egyszerűnek tűnő feladat elvégzését is számtalan akadály nehezíti. Mert nemegyszer hiába vannak fontos adatok bizonyos könyvekről és kiadványokról, fél évszázad távolságából már lehetetlen nyomára jutni a keresett nyomtatványnak. Ami persze megint csak közösségi kultúránk történetiségének számos kérdését veti fel; a könyvtörténettől kezdve, a könyvtártörténeten át egészen a művelődési élet intézményesített formáinak és módzatainak a jelentőségéig. Csáky S. Piroska könyvének bibliográfiai része a tanúság rá, hány korabeli kiadványnak lehetetlen ma már a nyomára jutni. „Talán túl későn kezdtük ezt a munkát – írja a szerző –: összegyűjteni a Vajdaságban magyar nyelven megjelent műveket, legalább a nyilvántartás céljából, ha már egyetlen intézet, egyetlen könyvtár sem gyűjtötte be hiánytalanul ez ideig magukat a műveket.”

A feladat összetettebb része az, amit a könyvészeti igényesség támaszt a kutatóval szemben. „Az irodalomtörténet, az irodalmi művek elemzése csak az időálló művek értékelésével foglalkozik. A tömegirodalom, a bestsellerek, az ismeretterjesztő művek, újságok kívül maradnak érdeklődési területén. Másod- és harmadrendű műveket nem vesz tekin-

tetbe. Vizsgált korszakunkban pedig éppen a másod- vagy harmadrendű, sőt még alacsonyabb rendű irodalmi próbálkozások voltak nagy számban. Ez indokolja, hogy a teljes kép érdekében róluk is számot adjunk.” És ezen a ponton már az interdiszciplináris tudományok területére lépünk, hisz az élet tényeit keressük – szociológiai meghatározottságukban – akkor, amikor azt kutatjuk, hogyan látott napvilágot egy könyv egy sajátos közösségen belül, hogyan szembesült bizonyos igényekkel és elvárásokkal, s utóélete során hogyan tett eleget ezeknek az igényeknek és elvárásoknak. S ha így, ilyen összetettségében fogalmazódik meg a kérdés, akkor ezen belül meghatározott szerep jut a nyomdatörténeti, a könyvterjesztési kutatásoknak is, valamint – talán valamennyi közül a legbizonytalanabb, s a legkevésbé meghatározható és leírható jelenségnek – az olvasói igények felmérésének is. „A vajdasági magyar irodalom és könyvkiadás kialakulásában és fejlődésében kétségtelenül nagy szerepük volt a nyomdának. Ha figyelemmel kísérjük, melyik városban mikor és hány nyomda működött, jobban megértjük, miért éppen ott bontakozott ki az irodalom fokozottabban, és nem máshol, ahol a művek megjelenése nemcsak anyagi, hanem technikai akadályokba is ütközött.”

Legalább ilyen átfogó jellegű a könyv népszerűsítésének és terjesztésének kérdése is. A művelt jószándéknak ezen a téren nemcsak gazdasági és politikai akadályokkal kell megküzdenie, de a mindent átható vidéki közönyvel is. Hiszen Vajdaságban eleve kudarcra volt ítélve minden nagyobb méretű vállalkozás, kezdve Milkó Izidor 1924-es, hat kötetes jubileumi kiadásától a Kalangya Könyvtárán és a Jugoszláviai Magyar

Könyvtáron át, egészen az esetleges, egyéni vállalkozású előfizetők gyűjtéséig. Csak a rendületlen jószándékot lehet csodálni, amely mindig, újra és újra felvette a harcot ezzel a vidéki közönyvel. A közönnyel, amelynek talán kézenfekvőbb a magyarázata, mint hínők. A vidék olvasóközönsége e tekintetben is Budapest-orientált volt, onnan várt könyvet és kultúrát egyaránt, s nemigen törődött sem a vidéki írók sorsával, sem a vidéki írók műveivel. Elhatározásában pedig csak bátorította az esztétikai minőségüket tekintve gyenge kiadványok hosszú sora. Így azután létrejött a kisebbségi kultúréletre mindenkor jellemző gyarmati függőség ördögi köre.

Mindezen túlmenően nem elegendő megállapítani, hogy Csáky S. Piroska *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* című műve a tudományok területén hézgapótló kiadványnak számít. Jelentősége túlnő a bibliográfia és a könyvészeti tudományok határain, s mint ilyen, múltismeretünk árnyaltabbá tétele révén, önismeretünknek nyújt biztos fogódzót. A könyv nem értékorientált, egyszerűen a tények felkutatására törekszik, s végeredményben ebben kell keresni óriási jelentőségét. Az a rengeteg hiány és a felmérhetetlen mulasztás, melyre – mindvégig a könyvészet terén maradva – a könyv rámutat, egy közösség múltbeli életének minőségére is utal. Szomorú sajátosságunk, hogy ezekkel a hiányokkal és kényszerű mulasztásokkal – öröklött jellegénél fogva – mai valóságunk is mérhető. Mindemellett Csáky S. Piroska azt is megmutatta, hogy a tudósi elhivatottság hogyan találja meg tárgyát a közösségi szolgálat számtalan megoldásra váró kérdésében.

MÁK Ferenc